De sproglige og nationale Tilstande paa Mellemslesvigs Højderyg ved det 20. Aarhundredes Begyndelse.

Af J. B. Høyer.

Med Hensyn til de andre Byer i Læk Sogn vil jeg endnu kun omtale Stadum, der ligger sydligst. Naar jeg ikke har undersøgt de sproglige Tilstande i Hovedbyen Læk, ligger det i, at dette vilde være temmelig vanskeligt i kortere Tid, thi i en større Stationsby er Forholdene altid noget flydende og ikke saa let overskuelige som i en almindelig Landsby. Det skal være nok at bemærke, at Plattysken her siden 1864 er bleven det almindelige Omgangssprog, selv om alle voksne indfødte er i Stand til at tale Dansk. I Følge P. Lauridsen („Sprogkamp og Sprogforhold") var der 1852 i Læk 164 Familier med dansk, 33 med plattysk og 10 med højtysk Familiesprog. I 1856 derimod var der kun lidt over 20 Tysk talende Huse. Hvorledes Forholdene har ændret sig siden 1864, viser Adlers Oplysninger, der dog maa anses for nogenlunde paalidelige. Han skriver: „Af de 20 % af de voksne Indbyggere, hvilke med Forkærlighed taler Dansk, taler

iøvrigt vel næppe kun Halvdelen Dansk med Skolebørnene; det at tale Dansk anser man for skadeligt for Skoleundervisningen og taler derfor Plattysk med Børnene. Skolebørnene kan kun meget lidt Dansk, paa Skoleungdommens Legeplads hører man udelukkende Tysk, derimellem megen Højtysk.“ Efter officiel tysk Meddelelse Sommeren 1907 har i Læk af 335 Skolebørn 11 Dansk til Modersmaal.

Vi vender os altsaa til Stadum. Stadum ligger ved den sydøstlige Ende af „Renselbjergene“. Stadum er en mindre, tæt samlet Landsby med gammeldags Bøndergaarde. Den samme Dag, jeg kom til Byen, spadserede jeg videre mod Vest ad Vejen til det oprindelig frisiske Sogn Enge og drejede derfra af til højre op mod Højdedraget. Nogen mere storslaaet Udsigt skal man lede længe efter i et Landskab, „hvor Bjerg kun er Bakke“. Op gennem Hede og enkelte Egepurrer bestiger man Bakkedragets højeste Punkt. Paa den nordlige Heldning findes betydelige Fyrreplantninger. Herfra ser man mod Vest og Sydvest ud over den flade Marsk. I Horisonten skuer man Havet og de svømmende Øer. I nordlig Retning skimter man Egenne hinsides Vidaadalen, mod Nordøst tegner sig Bakkerne ved Medelby, og mere i østlig Retning skimter man Røgen fra Fabriksskorstenene ved Flensborg By. Den Dag var det kølig Nordvestvind med overvejende skyfuld Himmel, dog tittede Solen nu og da gennem en Sprække i Skyerne og oplyste glimtvis en fjerntliggende Landsby eller Kirke. Ovre mod Syd ser man et lignende Højdedrag, der strækker sig ud til Marsken i øst-vestlig Retning. Fjernt, fornemt, maje-

stætisk tegner det sig der med en Vejrmølle paa sin buede Højning. „Stolltbarg“ hedder Højdedraget paa Plattysk. Man befinder sig saaledes her paa Overgangen mellem Marsk og Gest. Friserne, dette Sumpfolk, har væsentlig holdt sig til den første, dog har de ogsaa hist og her sat sig fast i Gestkanten. Saaledes er Enge en gammel frisisk By. Det er en lang Række af mørkerøde, straatækte Huse med den beskedne Kirke i Midten. Enge (ca. 5 Kilometer Vest for Stadum) ligger nemlig endnu paa Gestbunden, men umærkeligt glider Terrænet i Vest og Sydvest over i Marsken.

Lad os nu vende tilbage til Stadum, der bag en Bakkeskraaning lunt ligger gemt for Vestenvinden. Kun kort vil jeg omtale Byens Lærer. Jeg aflagde ham nemlig et lille Besøg og drak min Eftermiddagskaffe der. Det var en yngre, venlig og godmodig Mand, men uden egentlig Forstaaelse af dansk Befolkning og dansk Aandsliv. Samtalen gik naturligvis paa Tysk. Som ganske ung havde han været Lærer i Nordslesvig, men indrømmede, at de, som skulde være Lærere der, helst paa Forhaand maatte være kendt med Befolkningen. Netop fordi han blev betragtet som en ren og skær Tysker, kunde han ikke godt faa Indpas. Det var ham saaledes næppe muligt at opdrive et Sted, hvor han kunde faa sin Middagsmad. En Dag i en Undervisningstime, da Børnene skulde skrive Tysk, rejste en større Dreng sig op og sagde: „Wir schreiben überhaupt nicht Deutsch hier“ (vi skriver overhovedet ikke Tysk her). Præsten dér forberedte et Par Drenge til Latinskolen, men naar han talte med dem, foregik det gerne paa Dansk. Da Læreren lejlig-

hedsvis kom til at tale med Præsten herom og mente, at det var mere hensigtsmæssigt kun at tale Tysk til Elever, der forberedte sig til Optagelse i en tysk Latinskole, svarede Præsten, at det var meget muligt, men i Byen vilde det blive betragtet som Fortyskningsbestræbelser, om det fandt Sted. Et Par Embedsbrødre, der havde været i vedkommende Sogn i mange Aar, gav sig halvvejs ud for Dansk sindede. Da min Lærer spurgte dem om, hvorledes det kunde være, svarede de, at det var nødvendigt for at komme nogenlunde godt ud af det med Befolkningen.

Fra Lærerboligen vil jeg føre mine Tilhørere ind i en af Byens gamle Bøndergaarde. Jeg aflagde Besøget om Aftenen, da Gaardens Indvaanere for den Dag var færdige med Høbjærgningen. Husbonden var en gammel rask og rørig Mand, rigelig de 80. Den, der vel egentlig stod for Gaardens Drift, var en Søn i 30—40 Aars Alderen. Samtalen, jeg førte med den gamle Mand, fandt Sted i Dagligstuen og overværedes af Sønnen, der sad paa en Stol ved Bilæggerovnen som en for det meste tavs, men dog ikke uinteresseret Tilhører. Stuen var prunkløs og tarvelig udstyret, som Boligerne i Reglen er det i Mellemslesvig. Gulvet var skuret og bestrøet med Sand, langs med Vinduerne en Træbænk og et langt Bord, desuden fandtes et Par Stole, og Væggene var beklædte med Panel, hvori jeg opdagede Laagen til et Skab med Kopper og Glas. Om der, som det paa disse Egne saa ofte er Tilfældet, fandtes Alkovesenge, erindrer jeg ikke. Da jeg talte med den gamle, lempede jeg saa vidt muligt mit Sprog efter Egnens danske Dialekt, desuden indskød jeg paa

passende Steder nogle rent tyske Ord. Derved vilde jeg vække Mandens Fortrolighed, thi jeg var bange for, at jeg ikke saa godt skulde blive forstaaet og vække en vis Tilbageholdenhed, om jeg benyttede mig af mit skriftdanske Sprog. Min Manøvre gjorde tilsyneladende en udmærket Virkning. Manden var saa meddelsom som vel muligt og viste aldeles ikke Tegn paa Mistænksomhed eller lignende. Det, jeg bedst erindrer, var hans livlige mørkeblaa Øjne, der vidnede om, at Tankens Spændstighed fuldt ud var bevaret. Af og til laa der som en lille Skjælm i Blikket. Manden havde været med i Treaarskrigen paa slesvig-holstensk Side, men at paastaa, at der var den mindste Gnist af Uvilje tilbage mod Danmark og hvad dansk er, vilde være den største Usandhed. Han var som kemisk fri for slige Følelser, men saa tilbage paa sin Ungdoms Minder som interessante Oplevelser, om end maaske nok med lidt Sympati for den Sag, for hvilken han havde kæmpet. Han havde deltaget i Slagene ved Kolding, Fredericia og Isted. Fra en Fægtning ved Kongeaaen erindrede han tydeligt Kampen om en Bondegaard, som Slesvigholstenerne først havde besat, men som derefter blev indtagen af Danskerne og saa atter erobret af Slesvigholstenerne. Ved den sidste Indtagelse var han med til at befri sin Oberst, som Danskerne havde taget til Fange, men nu efterladt. Han laa dødeligt saaret paa en Sofa i Gaardens Storstue. Gaarden blev nu gennemsøgt over det hele. Soldaterne stormede ogsaa op paa Loftet. Her hang en Mængde røgede Skinker, som de gav sig til at skære løs af. Han for sit Vedkommende lod dem dog hænge. Han

tænkte som saa, at de fornødne Levnedsmidler fik man dog udleveret, og desuden var det ikke nemt at vide, om man saa Solens Nedgang den kommende Aften. Den saarede Oberst blev ført til Kristiansfelt, hvor han kort efter døde. Manden her hørte til det Kompagni, der fik Ordre til fra Koldingegnen at marchere til Kristiansfelt for at skyde Salut over Graven. Den Nat, Udfaldet fra Fredericia fandt Sted, stod han paa Forpost vest for Byen. Han saa da, hvorledes Egnen nord for Byen pludselig var dækket som af en Røgsky gennembrudt af Glimt paa Glimt, og anede da straks. at det var galt fat. Om Istedslaget fortalte han ikke meget, men havde kun et Indtryk af den almindelige Forvirring. En Oberst var bleven saa konfus, at han over Hals og Hoved var flygtet fra sin Afdeling. Men da vedkommende Oberst senere kom til Hamborg, og man havde overtydet sig om, hvem han var, var han heller ikke bleven videre vel modtagen. Efter Treaarskrigens Slutning maatte min Hjemmelsmand gøre Tjeneste som dansk Soldat og laa i Helsingør. Her syntes han særdeles godt om Forholdene og havde større Frihed, end da han tjente som slesvig-holstensk Soldat. Det var tilladt udenfor Militærtjenesten at søge privat Bierhverv („Kondition") som Herskabstjener, og han klarede sig saa godt, at han den Tid, han laa i Helsingør, ikke blot ikke satte Penge til, men endogsaa lagde lidt til Side. Officererne var ogsaa særdeles flinke mod de tidligere slesvig-holstenske Soldater. Derimod kunde man risikere Overlast fra „Pøbelen" baade i Helsingør, og naar man var inde i København. Ved slige Lejligheder var man derfor flere i Følge, thi da udsatte man

sig ikke for noget. Hvad der særlig gjorde Indtryk paa ham, var de mange Sejlere, der efter stille Vejr stod ind mod Byen og dækkede Sundet i Snesevis. „Da fik vi fremmed'!“ Senere førtes Samtalen hen paa hans Hjemegn. Han mente, at Klintum, Stadum og Dørpum var de aller ældste Byer paa den Kant, thi gennem hver af dem havde der flydt en naturlig Kilde. Havet havde i sin Tid gaaet langt ind i Landet. Hørup i Haksted Sogn skulde have sit Navn af, at der blev sagt, at her skulde Vandet høre op. Vi berørte ogsaa det danske Sprogreskript mellem 1852 og 64. Engang i den Tid var han en Dag kørende til Flensborg. Den Hørkræmmer, hos hvem han plejede at holde ind, sagde da til ham, om de ikke i Dag skulde følges ad hen i Stænderforsamlingen, thi der vilde blive Liv i Debatten, da det var Sprogforordningen, der skulde drøftes. Som sagt, saa gjort. Man fulgtes derhen. Blandt Talerne havde han da særlig lagt Mærke til en Præst fra Aabenraaegnen. Denne optraadte som ivrig Forkæmper for Sprogforordningen. Præsten havde blandt andet sagt, at det godt kunde være, der var mange i Angel og Mellemslesvig, der talte udmærket Tysk, men det var ingen Indvending mod Forordningen, „thi i København er der ogsaa mange, der taler udmærket Tysk“. Han optraadte i det hele som en fuldstændig „Advokat“ og var ikke nem at modbevise. Endelig lykkedes det dog en af Modpartiet at komme med en Bemærkning, der vakte almindelig Latter og i Øjeblikket stoppede Munden paa ham. Kort efter tog jeg Afsked. Manden takkede mig for Besøget og udtalte, at han gerne vilde have, jeg kom en anden Gang

for at „holde Snak“. Baade han og Sønnen fulgte mig til Døren. Allerede den næste Dags Aften indfandt jeg mig atter omtrent til samme Tid. Jeg blev da modtagen af en Datter, en ung Pige, med et forstaaende Smil og med samme Venlighed som en kendt og hædret Gæst. Derpaa indfandt den gamle og Sønnen sig. Noget efter bragte Datteren Faderen og mig hver et Glas Saft eller Likør, og vi klinkede sammen. Vor Samtale bevægede sig paa lignende Baner som den foregaaende Aften, dog kom der ikke saa meget frem af Interesse. Jeg overbeviste mig om, at Familien der havde dansk Hussprog. Sønnen mente, at man dristig kunde regne med, at de $^3/_4$ af Byens Befolkning kunde tale Dansk. Vi berørte Mindet om den tidligere omtalte Pastor Lowson i Læk. Ogsaa den gamle her mente, at han var en slem Politiker. En Søndag i 1864 omkring det Tidspunkt, da Krigen var udbrudt, var min Hjemmelsmand i Kirke i Læk. Præsten havde da i sin Prædiken begyndt at tale om Krigen, hvad jo ikke var saa unaturligt. Men saa snart han berørte det Emne, rejste Tilhørerne sig op alle som en og forlod Kirken. Kun han blev siddende. Om Eftermiddagen fik han da Besøg i sit Hjem af en af de danske Gensdarmer i Læk, der gerne vilde have Forklaring over Aarsagen til, at Folk havde forladt Kirken, men han vilde ikke udtale sig, da Tilhørerne ellers var rolige og ordentlige Mennesker, som han nødig vilde føre i nogen Forlegenhed. Da jeg denne Aften for sidste Gang tog Afsked med Manden, fulgte han og Sønnen mig opmærksomt udenfor Døren som den foregaaende Aften.

Ogsaa en anden Familie der i Byen besøgte jeg. Her var Husbonden betydelig yngre, i Begyndelsen af 60erne, Husmoderen i en lignende Alder. Der var en Søn og en Datter i Alderen omkring de 20 Aar. Saa vidt jeg kunde skønne, taltes der mest Tysk der i Familien, men de kunde alle Dansk, hvilket Sprog jeg derfor benyttede mig af. Familien var særdeles opvakt. Sønnen, der havde Ferie, besøgte Seminariet i Tønder. Helt nøjagtige sproglige Oplysninger fik jeg ikke der paa Stedet, dog tilstrækkelige til at bedømme Forholdene. Der fandtes ca. en halv Snes Familier, hvor Mand og Kone talte Dansk indbyrdes. Adler skriver om Stadum: „I Stadum, hvor der findes 64 Familier, er Omgangssproget i 20 Familier Tysk (Plattysk), i 11 Dansk, i 6 Frisisk og Tysk, i 1 Frisisk, i 26 Tysk og Dansk; i disse sidst nævnte 26 Familier taler Forældrene indbyrdes Dansk, derimod Tysk (Plattysk) med Børnene. Paa Skolens Legeplads, paa hvilken indtil 1864 Børnenes Sprog var Dansk, bliver nu kun talt Plattysk.“ I to af de nævnte blandede Familier var Dansk endog det overvejende Omgangssprog. Børnene var dog voksne, saa Hjem, hvor der tales Dansk til skolesøgende Børn, findes ikke der i Byen. Inden jeg forlader det sproglige Omraade, vil jeg kun bemærke, at voksne Mænd, der kom i Kroen (ogsaa yngre Mænd i 30 Aars Alderen), ofte begyndte paa Dansk, men da Kromanden altid talte Plattysk, slog man over i dette Sprog. Inden de brød op, kunde de dog komme med en Slutningsbemærkning paa Dansk, som f. Eks.: „Nu ska' vi hjem aa i Seng“. I det hele og store kan Stadum vel i sproglig Henseende sættes i Klasse med

N. Haksted. Lad os imidlertid vende tilbage til Familien, jeg nylig omtalte. Manden havde i sin Ungdom hørt mange Fortællinger om „Junker Ulv“, en af de tidligere Ejere paa Frisenhavn (vistnok 16. Aarhundrede). Frisenhavn, et gammelt adeligt Gods, ligger nord for Stadum i en Sænkning, der skærer sig ind fra Marsken, i en Natur, der ikke er uden en vis Vildhed og Romantik, idet Mose, Lyng og Smaaskov veksler med hinanden. Om denne „Junker Ulv“ havde Manden i sin Ungdom hørt mangt og meget. Nu havde han dog glemt det meste. Iøvrigt havde en Del af Stadum tidligere hørt under Frisenhavn, nemlig 16 Halvbolsteder, medens 9 Gaarde eller Huse havde hørt under Tønderhus. Blandt det, der uvilkaarligt randt Manden i Hu om „Junker Ulv“ var bl. a.: Engang red Herremanden med sine Hunde hen over en Mose der i Nærheden. Her sad en fattig Kvinde med sit lille Barn. Hundene for løs paa Barnet og sønderrev det. Da Herremanden kom til, brød han sig dog ikke herom, men udbrød foragteligt: „De luse Barn!“ (Det lusede Barn!), men til Straf herfor blev han senere levende fortæret af Lus. Da han var meget rig, havde den danske Konge laant en stor Sum Penge af ham. Kongen, der stadig var i Pengeforlegenhed, nøjedes med at betale ham med et Læs Læderpenge. Som forklarligt er, blev „Junker Ulv“ fortørnet herover og væltede Pengelæsset ned i et Vandhul. Om denne „Junker Ulv“ fortaltes tidligere, at han i Stormvejr red gennem Luften fulgt af sine Jagthunde. Blandt Stednavnene der paa Egnen, som Manden nævnede, forekom bl. a. det gode danske Navn „Bjørnshøj“. Vi forlod

Fortiden og kom ind i Nutiden. National Fanatisme var der ikke der paa Egnen. En Fremmed nord fra var lige saa velkommen som en Fremmed syd fra. National Fanatisme var i det hele i Mandens Øjne en Dumhed. Om Læk vidste han, at den By ikke havde noget godt Navn i Danmark. Engang var han paa Besøg i Egnen mellem Ribe og Tønder. Paa Tilbagevejen kørte han med Dagvognen til Tønder. Blandt de rejsende var ogsaa en Stenhugger fra Ribe. Denne var i Begyndelsen særdeles snaksom og let at komme ud af det med, men da han fik at vide, at Manden her var fra Læk (altsaa Egnen ved Læk), virkede det paa paa ham som en rød Klud paa en Tyr, og han udbrød: „Naa, du er fra den Svinnsti (Svinesti)“, og han blev i det hele saa grov, at den tiltalte maatte true med at „sørge for ham“, naar de kom til Tønder, hvis han ikke holdt sin Mund.

Hermed vil jeg slutte min Omtale af Stadum. Kun skal jeg endnu fortælle et lille mærkeligt Træk. En smuk Sommeraften, da Solrødmen endnu farvede den vestlige Himmel, gik jeg forbi et Hus der i Byen. Huset var omgivet af en Have, og i Haven var nogle Børn, en halvvoksen Pige, en mindre Dreng og endnu et eller to smaa Børn. Paa een Gang hører jeg Pigen sige til Drengen med hævet Stemme og paa godt Sønderjydsk: „Ejnar, de maa du int', de maa du int' gy'r for di' Mo'r“. Det viser, at Dansk var et Sprog, der faldt naturligt for Børnene, enten nu disse havde lært det ved at høre de voksne tale det, eller de tilhørte en Nord fra indvandret Familie.

Sognet Enge har jeg nævnet. Spadserer man fra

Stadum mod Vest over en bred, svagt skraanende Bakkeaas, en Udløber af Renselbjergene, kommer man efter en Times Forløb til Enge, der som alt nævnt ligger der, hvor Landet sænker sig ud mod Marsken. En solvarm Formiddag i Juli spadserede jeg der ned. Storslaaet og vid aabnede Udsigten sig mod Sydvest og Vest over det grønne, flade Land. Grænsen her mellem Dansk og Frisisk Sprogomraade har i ældre Tider været meget skarp. Stadum var tidligere en udelukkende Dansk talende By, Enge overvejende Tysk talende. Jeg vilde derfor se, hvorledes Forholdene nu stillede sig. I de Beretninger, som Præsterne i Mellemslesvig 1846 indgav om de sproglige Forhold, hedder det om Enge, at „Menigheden maa betragtes som frisisk", men „das hier übliche Dänische wird fast von allen verstanden und gesprochen" (men det her brugelige Dansk bliver forstaaet og talt næsten af alle — C. F. Allen: „Det danske Sprogs Hist. i Hertugd. Slelsvig el. Sønderjyll.", 2det Bind Side 378). Dette maa dog ikke forstaas anderledes, end at Befolkningen paa Grund af det nære Samkvem med de Dansk talende Egne var i Stand til at forstaa og tale Dansk. Overfor Frisisk har det danske Sprog nemlig altid været det stærkeste. At Dansk brugtes i Hjemmene med Undtagelse hos enkelte indvandrede er, som Meddelelsen fra 1846 ogsaa antyder, ikke sandsynligt, da Frisisk i Enge endnu delvis er Hjemmesproget. Derimod er Kendskaben til det danske Sprog nu meget ringe, da man i Samkvemmet med tidligere Dansk talende Egne benytter sig af Plattysken, der paa denne Kant i det hele er i Færd med at fortrænge det gamle frisiske Sprog.

Jeg styrede min Gang til Præstegaarden, en ny og smuk Bygning, der ligger ved Sydsiden af den langstrakte By, hyggelig gemt mellem høje Træer. Præsten, en yngre Mand, der interesserede sig for det frisiske Sprog, gav mig beredvilligt .de fornødne Oplysninger. Det viste sig, at det frisiske Sprog i Enge vel har holdt sig med en vis Sejghed, men dog saa smaat er ved at glide ud af Sagaen. I adskillige Hjem talt vel Forældrene Frisisk indbyrdes, men Tysk til Børnene, der end ikke var i Stand til at tale Forældrenes Modersmaal. Følgende Oplysning giver et lille Begreb om den sproglige Forskydning. I 1896 havde 19 Skolebørn Frisisk, 50 Tysk og 2 baade Dansk og Tysk til Modersmaal. I 1901: 15 med frisisk, 48 med tysk og 4 med frisisk og tysk Modersmaal. I 1906: 12 med frisisk og 54 med tysk Modersmaal. Adler (med Opgivelse af alle Familierne): 50 Frisisk talende, 28 Plattysk talende, 5 Højtysk talende og 2 Dansk talende Familier. Med Hensyn til Byens Historie fortaltes det mig, at den store Stormflod Natten mellem 11. og 12. Oktober 1634 naaede helt herind til den oprindelige Strandbred. Efter senere Oplysninger skulde her være druknet 50 Mennesker, desuden: 23 Heste, 24 Okser, 49 Faar og 46 Svin. Med Sikkerhed vides det, at 4 Huse er bortdrevne. Ogsaa her, da Samtalen gik i en anden Retning, maatte den stakkels Lowson holde for. I Begyndelsen af 1864, da en Flok Rekrutter der fra Egnen var indkaldte til Fredericia, kom disse kørende over Stadum Vad (Øst for Stadum) for at begive sig til Indkaldelsesstedet. De istemte Slesvigholstenvisen, men i det samme mødte de en

Mand. „Nu gaar det galt!“ udbrød en af de unge Karle, thi han havde genkendt Præsten fra Læk. Og ganske rigtigt: da de kom til Fredericia, vidste man der Besked med det foregaaede. „Wie kleinlich doch!“ (hvor smaaligt dog) sluttede Præsten sin Fortælling. Iøvrigt beundrede han adskilligt i Danmark, bl. a. den udstrakte Foredragsvirksomhed, der giver sig et Udslag i, at der næsten i hvert Sogn findes et Forsamlingshus. Med Hensyn til den Slags Folkeoplysning stod man langt tilbage i disse Egne. Hvad det nationale angik, var han paa det rene med, at Slesvigholstenerne havde opgivet deres politiske Idealer og affundet sig med Begivenhederne. Derimod indrømmede han, at det ikke lod til, Nordslesvigerne kunde opgive deres nationale Ret.

Sognet Store Vi, der ligger Sydøst for Nørre Haksted, vil jeg kun løselig berøre (omtalt i min Rejseskildring i Sndj. Aarb. 1ste Halvbind 1905). Ganske nøje har jeg ikke her haft Lejlighed til at undersøge de sproglige Forhold, men dog i de store Hovedtræk. Det er nærmest Aaret 1864, der her danner det sproglige Skæl, da Plattysk før den Tid kun taltes af indvandrede. Den ældre Slægt fastholder endnu det danske Sprog, medens den yngre glider over i Plattysken. De sproglige Forhold er nogenlunde som i N. Haksted By, idet der dog kan være smaa Gradsforskelle paa de enkelte Byer i Sognet. Saaledes har det danske Sprog holdt sig nogenlunde sejgt i den sydvestlige By i Sognet, Sillerup, hvor man kan regne med, at langt den største Del af Befolkningen er Dansk mægtig. Jeg skal fremhæve et Par Eksempler, der viser den

sproglige Udvikling, Oplysninger, jeg hentede hos Mænd, der boede der i Byen. N. N. er født 1859 og har Dansk til Modersmaal. Det samme var Tilfældet med en yngre Broder, født 1864. En Søster derimod, født ca. 1869, havde Tysk til Modersmaal og talte mest dette Sprog. N. N. talte dog Tysk med sin Kone, der var yngre. Hun stammede fra N. Haksted og havde tysk Modersmaal. Som man kan tænke, taltes der Tysk til Børnene, af hvilke det ældste var en Søn paa 10 Aar, der ikke kunde Dansk. N. N. oplyste mig om, at de ældre der i Byen ikke rigtig kunde Tysk, men talte Dansk og Tysk i Blanding (NB., naar de da ikke talte udelukkende Dansk). En 80aarig Mand i Sillerup taler endnu udelukkende Dansk. En anden Mand i Byen er født 1848, han har Dansk til Modersmaal og taler Dansk i Hjemmet med Konen. Til tre Sønner (omkring 20 Aar) tales der maaske mest Plattysk, men ogsaa Dansk. Om Manden blev det sagt, at selv om han begyndte med at tale Plattysk, endte han med at tale Dansk. Hvad der i Sillerup og i det hele taget i de sydligere Sproggrænsebyer bidrager til at fremskynde den sproglige Forskydningsproces, er Tilflytning fra mere Tysk talende Egne. Saadanne tilflyttede tvinges ikke længere af den indfødte Befolkning til at forstaa og tale Dansk, hvilket kun er Tilfældet i Byer, hvor Plattysken ikke halvvejs er de voksnes Omgangssprog og hvor Befolkningens Hovedmasse vanemæssigt holder paa Byens nedarvede Sprog. Om Sillerup skriver Adler: „Sillerup tæller 60 Familier, overalt bliver der talt Tysk med Børnene; i 8 Huse taler ogsaa Forældrene kun Tysk med hinanden. I 52 Huse taler

de voksne Dansk". Saa vidt jeg kan skønne, har Plattysken ikke gjort særlige Fremskridt, siden disse Oplysninger fremkom.

En stille Sommeraften spadserede jeg fra Sillerup over Heden til Nabobyen Hjoldelund mod Sydvest. En fin Rødme, Dagens sidste Hilsen, svævede over den vestlige Horisont. Op over de lette sølvfarvede Taager hævede sig et Par mørke, lyngklædte Høje. Fortidens Minder talte her deres tavse, ærværdige Sprog. Ja, hvilken Saga, om disse Høje kunde fortælle om de fjerne, svundne Tider. Var de Høvdinger, hvis Støv de gemte, maaske fra den Tid, da Tyra lod opføre Volden „fra Moradset vest ved Strande til Mysund ved Sli". Nu er Leddet brudt, har været det længe, og Sakserne trængt ind som „en farlig Flod". Ogsaa Hjoldelund er en gammeldags, afsondret og tæt samlet By, hvor gammel Skik og Brug kun langsomt brydes. Byen ligger højt. Mod Vest sænker Landet sig med Moser og Lyng ud mod Markens vandrette Flade. Sejgt og udholdende som Egekrattet, der kryber langs Hedebakkerne, har det danske Sprog holdt sig her i den afsides Bygd, her, hvor det næsten har sin yderste Grænse. Atter her staar man overfor den jydske Hedebondes sejge, udholdende Natur, der kun tøvende bøjer sig for de fremmede Luner. Var denne Befolkning gennem dansk Sprog og Aandsliv bleven sig sin danske Folkeafstamning bevidst, skulde ingen menneskelig Magt have fældet den stærke Egestamme.

Under mit Ophold der i Byen besøgte jeg en Aften en temmelig oplyst Gaardmand, der interesserede sig overordentlig baade for Egnens og hele Landsdelens

Historie. Da jeg kom til Gaarden, sad hele Familien i Køkkenet og spiste Kartofler og Dyppelse. Snart kom dog Husbonden, en midaldrende Mand, ind i Stuen til mig, og hans Hustru opvartede med en Forfriskning. Udstyret i dette Hus var ordentligt, men enkelt og tarveligt som de fleste Steder i de Egne. Lidt efter kom en Nabo paa Besøg, en ældre Mand, der hyggeligt dampede paa sin Pibe. Jeg befandt mig ganske hjemligt i denne Kreds. Her sad vi saa og talte om de svundne Tider. Blandt andre Stednavne kom jeg ogsaa til at nævne Lyrskov, og jeg fortalte om Slaget paa Lyrskov Hede. Om denne Begivenhed havde de aldrig hørt. Jeg fortalte om den unge Kong Magnus, der Natten før Slaget laa paa sit Leje uden at kunne sove, men hen mod Morgenstunden i et Drømmesyn saa sin Fader, Kongehelgenen, foran sig og hørte ham sige, at han kun skulde være frejdig og ikke frygte for Hedningernes talløse Skarer, og hvorledes dette Syn gav ham den sikre Tro, at han nok skulde sejre, og jeg fortalte, hvorledes Nordmændene om Morgenen, før Slaget brød løs, ligesom hørte Klokketoner i Luften, og at det forekom dem at være Tonerne fra Klokken i St. Clemens Kirke i Trondhjem, og at det gav dem sikkert Haab om Sejr. Alt dette var fuldstændigt nyt Land for mine Tilhørere, men jeg var næsten stolt af at fortælle dem derom netop paa den Dag, thi det var Mindedagen for Istedslaget, hvilken Begivenhed jeg dog ikke berørte, da det let kunde have gjort et pinligt Indtryk, thi Dansk sindede var mine to Tilhørere ikke. Jeg førte dernæst Samtalen ind paa de sproglige Forhold der i Byen. Det fortaltes mig, at

før 1864 havde kun Mølleren der i Byen talt Tysk til sine Børn. Han havde holdt Huslærer til dem. Kun det yngste Barn havde gaaet i Landsbyskolen (maaske har det været efter 1864). Husbonden mente, at ca. 50 Personer i Hjoldelund talte Dansk i Hjemmet, og at Procenttallet af virkelig Dansk talende i hvert Tilfælde kunde sættes til 15. Til Oplysning om den sproglige Udvikling i Hjoldelund tjener følgende Oplysninger: Pastor S. Simonsens Tysk farvede Beretning af 2. November 1846 lyder: „Der bliver i det hele her talt 4 Sprog. Undtagelsesvis bliver Højtysk talt af dem, der har erhvervet sig en noget højere Dannelse; det plattyske Sprog bliver uden Undtagelse forstaaet og brugt af alle; dernæst det Platdanske, en fordærvet Mundart af det i det slesvigske herskende Patois“ o. s. v. (C. F. Allen: „Det danske Sprogs Historie i Hertugd. Slesvig el. Sndjylld.“ 2det Bind, Side 386). At man allerede den Gang har haft nogen Kendskab til Plattysken og lejlighedsvis har talt det, er meget muligt, men at man har brugt det til dagligdags, er meget tvivlsomt. I 1852 skal der i Hjoldelund have været 4 tyske Husholdninger (P. Lauridsen: „Sprogkamp og Sprogforhold“). I 1889 var Forholdene efter Adler følgende: „Af 163 Familier taler 22 Tysk, 25 Dansk og 116 begge Sprog. De 25 Dansk talende Familier er saadanne, hvis Ægteskab er forbleven barnløst eller hvis Børn allerede har forladt Hjemmet. I de 116 blandede Familier taler kun de ældre Folk Dansk indbyrdes; den yngre siden 1864 opvoksede Slægt taler overhovedet intet (?) Dansk mere; med Børnene bliver i næsten alle Familier talt Tysk.“ Paa sit

Sprogkort sætter Adler Hjoldelund i Klasse med den sydøstlige Del af Læk Sogn, N. Haksted Sogn og en Del af Fjolde Sogn, nemlig 25—50 % Dansk talende (Clausen 86 %). Efter denne Udflugt vender jeg tilbage til mit hyggelige Aftenselskab. Husbonden mente, at det Plattysk, der taltes, tog man det ikke saa nøje med. Folk kendte jo hinanden og undsaa sig ikke. „Sel om der løffer lidt Dansk i mæ“ (selv om der løber lidt Dansk i med) gjorde det ingenting. Da jeg forlod Gaarden, stod Maanen højt paa Himlen den kølige Sommeraften, 57 Aars Dagen for Istedslaget. Den blodige Sejr havde for Danmark tilsyneladende kun baaret ringe Frugt.

En anden Bonde, jeg besøgte i Sognet, stadfæstede hvad jeg allerede havde hørt om Plattyskens Historie i Hjoldelund. Kun Mølleren (og maaske en indvandret Familie) havde før 1864 talt Plattysk til Børnene. Mølleren havde været meget Tysk (Slesvigholstensk) sindet, og da han var den rigeste Mand i Byen, havde han øvet en vis Indflydelse. Paa Handels- og Forretningsvegne var han kommen en Del omkring og havde derved gjort sig bekendt med de slesvigholstenske Ideer. Her var det altsaa atter den gamle Historie, at de bedst stillede i Samfundet ogsaa havde været Tyskhedens første Herolder. Efter 1864 fortsatte Mølleren sine tyske Bestræbelser. Lige efter dette skæbnesvangre Vendepunkt blev han og 2 Gaardmænd enige om kun at tale Tysk, baade indbyrdes og særlig til deres Børn og Tjenestefolkene. I den ene Gaardmandsfamilie vedblev Manden og Konen dog at tale Dansk indbyrdes (naturligvis Tysk til Børnene) og ligeledes

til Dansk talende Daglejere. Som det er gaaet her, er det saa ofte gaaet i Mellemslesvigs Egne: Plattysken er fra første Færd kommen ind ikke gennem Indvandring, men som en bevidst Sprogændring hos selve Befolkningen, idet man af misforstaaet Nationalitetsfølelse har givet sig til at fortrænge sit eget Modersmaal. Vedkommende Mand fortalte mig ogsaa et lille Træk fra 1864. Han var den Gang en lille Dreng paa 10—11 Aar. og gik i Skole i Goldelund, der ligger nordvestlig i Sognet. En Eftermiddag kort efter Dannevirkes Rømning sad Børnene i Skolen. Da kom der paa en Gang en Afdeling prøjsiske Husarer jagende forbi ad Landevejen fra Bredsted. Det var temmelig smaa og spinkle Folk med høje svære, langhaarede Skindhuer. Da de for forbi Skolen, udbrød Læreren: „De er kun smaa, men de er mange". „Æ Hat er de mest'" (Hatten er det meste) faldt en lille Fyr i med paa sin barnlige, friske Maade, og Læreren kunde ikke lade være med at smile. En Formiddag kort efter denne Begivenhed midt under Religionstimen traadte en Flok Bønder ind i Skolen og forlangte af Læreren, at han fra nu af skulde undervise paa Tysk. Det vilde han ikke og svarede noget lignende som: „Nej, jeg bliver en dansk Mand" (ordret efter Meddeleren). Da traadte en Mand frem (en, der færdedes meget paa Studehandel) og tog den danske Katekismus ud af Haanden paa Læreren, idet han gjorde ham forstaaeligt, at det fra nu af var ude med hans Lærergerning her paa Stedet. Der blev saa sagt til Børnene, at de nu kunde gaa, og Skolen blev lukket. Mange havde

dog ondt af det for Læreren, der nu var uden Kald og Stilling.

Jeg besøgte ogsaa en gammel Husar fra 1864. Han havde „lært“ i København og en Tid været Oppasser hos en Løjtnant v. B., der ellers var bekendt for sin Urimelighed, hvorfor ingen holdt af at være Oppasser hos ham, men vor Mand her havde dog klaret det udmærket med ham. Naar der var Officersgilde, maatte han dække Bordet. Officererne talte da undertiden Tysk sammen, idet de ikke gjorde Regning paa, at Oppasseren forstod det, men i dette Tilfælde tog de dog fejl. Saa kom selve Krigen, som han dog ikke mærkede noget særligt til, da han hørte til den Hærafdeling, der stadig retirerede op gennem Jylland uden vedholdende Forsøg paa at standse Fjenden. Paa Morsø var han en Tid sammen med nogle andre Soldater indkvarteret hos en Degn, hvor man ikke var tilfreds med Kosten. Det var Degnekonen, der var Skyld deri; hun var ogsaa slem mod sin gamle Svigerfader. At det var Alvor, sluttede Husaren deraf, at den gamle klagede sin Nød for Soldaterne. Disse trøstede ham da saa godt, de kunde, og trakterede ham med Brændevin. Naar saa Humøret paa den Maade var kommen op, begyndte han at synge: „Tøv lidt! sagde Jyden ved Frederiksstad.“ Husaren undrede sig over, at Degnen havde Træsko paa i Kirken. Det var han ikke vant til at se paa sin Hjemegn.

Da Krigen var endt, rejste vor Mand og nogle andre fra København med et Skib til Lybæk. De kom da hurtigere af Sted, men maatte saa selv betale Rejsen. De, der rejste over Flensborg, fik Rejsen godtgjort. I Lybæk fik man af Borgerne fri Forplejning

og en Specie til Hjemrejsen, men saa maatte man ogsaa købe en tysk Kokarde af en Mand, der gik omkring og solgte dem. Man stak i det hele taget Fingeren i Jorden og lugtede, hvor man var. Man forestillede sig som meget Tysk sindet og svarede bekræftende paa Lybækkernes deltagende Spørgsmaal, om man ikke havde haft det uhyre haardt hos de „verdammte Dänen", hvilket dog i Virkeligheden ikke var Tilfældet. En anden Mand, jeg besøgte, havde ogsaa været med i 1864, men som Infanterist og havde ligget i Sønderborg og paa Dybbøl. Det var en temmelig klart tænkende Mand, der havde en vis Sympati for Danmark, hvor han ogsaa havde Familie. Han mente, at Danmark var et fortrinligt Land. Det havde kun den Fejl, at det var for lille. At det danske Sprog vilde holde sig der paa Egnen, havde han ikke nogen Tillid til, og hos de fleste, jeg talte med, var det den almindelige Mening. Den jydske Hedebonde er gennem Tiderne bleven løsreven fra sin oprindelige Jordbund og skal nu omplantes i det tyske Folk. Man kan dog ikke andet end omtale den nøjsomme og arbejdssomme Befolkning med Velvilje og Agtelse. En Aften besøgte jeg en saadan rigtig gammeldags Hedebonde. Den stærke Kæmpeskikkelse var kroget af Arbejde. Han havde Hænder, der næsten kunde dække en Tallerken, og skønt han havde overdraget Ejendommen til sin Søn og Svigerdatter, arbejdede han dog den udslagne Dag og viede Efterkommerne sine sidste Kræfter. Han blev maaske lidt forbavset ved mit Besøg, men Godmodigheden lyste ud af hans Øjne, og efter at han havde budt mig at tage Sæde, nød jeg ogsaa her Gæst-

frihedens ukrænkelige Lov, idet vi talte sammen som gamle bekendte.

At jeg kun talte Dansk med alle de her nævnte Mennesker, fremgaar vel af Fortællingens Sammenhæng. I Overensstemmelse med de tidligere Oplysninger taltes der mest Dansk af Mænd paa de 50 Aar og derover. Jeg havde Lejlighed til at iagttage det i Kroen, hvor jeg logerede. Ogsaa yngre Mænd talte det undertiden lige saa godt som Plattysk. Man kan vist regne med, at Halvdelen af Byens Indbyggere med Færdighed taler Dansk. Blandt Folkene, der hjalp med ved Kromandens Høslet, var en ældre Husmand, fuld af Humør, frisk og ungdommelig. Han havde sikkert efter Højden at dømme været højre Fløjmand ved sit Kompagni, da han deltog i Felttoget 1864. Han ærgrede sig over Prøjsernes Overgang til Als og „Rolf Krakes“ Uvirksomhed. Som den sidste af Byens Indbyggere skal jeg endnu omtale Præsten, en ung Mand. Han havde den Venlighed at invitere mig hen til sig. Da han var ny paa Stedet, kendte han ikke noget til de sproglige Forhold. Han viste mig et Manuskript fra 1846, den da værende Præsts Beretning om Sproget i Hjoldelund. I den Tysk farvede Skildring var fremhævet, at ingen der paa Egnen talte det skriftdanske Sprog, og at der ingen danske Bøger fandtes. Dette skulde være en vægtig Modgrund til, at der indførtes Dansk i Kirke og Skole. Jeg søgte at vise min venlige Vært, at disse Anker ikke havde meget at sige, thi Skriftdansk taltes der sjældent paa Landet, ogsaa i Kongeriget, og at der den Gang ingen danske Bøger fandtes i Hjoldelund, var ikke noget Bevis for, at Omgangssproget var Tysk,

men kun en Følge af det tyske Kirke- og Skolesprog. Vest for Hjoldelund (ca. 3/4 Mil) ligger Høgel. Her blev tidligere talt Frisisk, men dette er nu fortrængt af Plattysk, saaledes at kun ganske faa Personer (5—6) kan tale det gamle Sprog.

Syd for Hjoldelund ligger Fjolde Sogn (i Egnens danske Udtale: Fjoll'), det danske Sprogs aller sydligste Grænse. Det meget omstridte „Fjoll' Sogns Dansk" skal jeg ikke her gøre til Genstand for nogen Undersøgelse, da en saadan falder udenfor mit Omraade. Kun skal jeg bemærke, at naar man har villet opstille den Formodning (f. Eks. P. K. Thorsen), at Sproget her maaske skyldes en i fjerne Tider svensk Indvandring, da det har visse Afvigelser fra Nabosognenes Sprog mod Nord, er dette naturligvis meget usikkert. Former i Sproget, der minder om Svensk og Østdansk, kan ligesaa godt forklares af den afsides Beliggenhed og det ringe Samkvem med Omverdenen, hvilket har bidraget til, at Sproget her ikke har fulgt Trit med den almindelige Udvikling, og at fælles nordiske Rester har kunnet holde sig. Som Eksempel paa Afvigelser skal jeg nævne, at Benægtelsesordet „ikke", der ellers i Sønderjylland hedder „it" og længere mod Syd „int", her har den afvigende Form: „ek". Som det er at vente, har det danske Sprog holdt sig bedst i den nordlige Del af Sognet, særlig i Løvensted. I Nabobyen Østenaa, der tidligere var ligesaa Dansk talende, er i den senere Tid heri indtraadt en Forandring, grundet paa Indvandring. I Løvensted findes 6 Familier, hvor Mand og Kone taler Dansk indbyrdes. Ca. Halvdelen af Indbyggerne kan tale Dansk. Ca. 40

Aars Alderen danner Grænsen for Kendskaben til og Færdigheden i det gamle Sprog. Adler opgiver for Løvensteds Vedkommende 11 Tysk talende og 30 blandede Familier. Imod Vest er det frisiske Sprogs gamle Grænse endnu for saavidt bevaret, som de indfødte i Drelstrup (det vestlige Nabosogn) taler Frisisk indbyrdes. I Fjolde Kirkeby begyndte man at tale Plattysk til Børnene før i de andre Byer, rimeligvis omkring 1840. Saa vidt jeg har erfaret, begyndte man dermed i Byens den Gang eneste Kro. I Tidsrummet 1852—64 talte kun faa Familier Dansk til Børnene i Kirkebyen, medens det hyppigere var Tilfældet i Sognets andre Byer. Jeg har saaledes talt med en Kone fra Bokslund (70 Aar), der havde Dansk til Modersmaal og i sit Hjem gemte en dansk Prædikebog, som den danske Præst, Pastor Muhle, havde foræret hendes Forældre ved sin Bortrejse fra Sognet 1864. Iøvrigt har der tidligere i Fjolde Sogn været et Dansk sindet Parti. De slesvigholstenske Løsrivelsesbestræbelser erobrede ikke fuldstændigt den konservative Befolkning. Med Hensyn til det danske Sprog i selve Kirkebyen, fortaltes det mig, at det endnu taltes af ca. en halv Snes Personer, kun gamle Folk. I Bondelum (sydøstlig i Sognet) var Omgangssproget dansk endnu omkring 1880. En Familie var bevidst Dansk sindet, og her taltes Dansk til Børnene efter 1864. Jeg besøgte selv den gamle Enkekone (omkring de 80). Hun fortalte, at hendes Mand i sin Tid ikke vilde have (min Mand vil' ek ha' et), at der taltes Tysk til Børnene, men den tyske Flagstang udenfor Sønnens Gaard vidnede om, at denne havde opgivet den nationale Kamp. Et andet Bevis

for, hvor længe det danske Sprog har holdt sig i disse sydlige Egne, afgiver ogsaa Byen Sollerup, sydlig i Jørl Sogn, ca. ½ Mil Nordøst for Bondelum. Her var de voksnes Omgangssprog dansk til Slutningen af 60erne, men saa blev man paa en Gang enig om, at fra nu af skulde der tales Tysk, og naar Folk kom sammen i Kroen, skulde den, der forsyndede sig med at tale Dansk, betale 2 Skilling i Bøde.

Syd, Sydøst for Fjolde, hinsides Arlaaens brede Engdrag ligger Byen Arnfjolde, nordøstligst i Svesing Sogn. Medens man i Fjolde har Indtrykket af Vesteregnens træfattige Natur, findes der Syd for Arlaaen betydelige Skovrester. Det gør i det hele Indtryk af, at der i sin Tid mellem Slesvig og Husum har strakt sig sammenhængende Egeskove, hvilke i Virkeligheden paa den Kant har udgjort det danske Folks og Sprogs Sydgrænse. Saaledes var Svesing rimeligvis for et hundrede Aar siden en Dansk talende By, medens Nabosognet mod Syd, Ostenfeld, skal være en oprindelig frisisk Koloni. Som et enkelt Vidnesbyrd kan jeg fremhæve Præsten Knud Aagaard, der i en Beskrivelse over Tørning Len 1815 bl. a. skriver: „En Linje mellem Dansk talende maatte tænkes dragen tværs over Landet, omtrent fra Husum lidet norden forbi Slesvig til Slien, hvilken Fjord gør Skellinien mod Østersøen. Paa Vestkanten, naar Friserne undtages, tales det danske indtil Husum, f. Eks. i Svesing, men i Husum, Mildsted, Ostenfeld og Hollingsted det tyske“. (Se Allens omtalte Værk 2. Bind, Side 506—516). Sammenlign hermed ogsaa Ulrik Petersens Udtalelse om, at det danske Sprog begynder straks indenfor Dannevirke i

Byerne Skovby og Husby. Arnfjolde med sine mange Træer, liggende ved Østkanten af Immingsted Skov, minder endnu om Fortidens afsondrede Skovbygder. Lige udenfor Byen, hvor Terrænet brat falder af mod Arlaadalen, har man en vældig Udsigt over Engdragene mod Øst til Egnene ved Lyrskov og Isted. En Mand, der havde faaet sin Skolegang i den danske Tid og talte Skriftdansk temmelig godt, gav mig interessante Oplysninger og ledsagede mig hen til enkelte gamle Folk, der endnu kunde formodes at være i Stand til at tale det gamle Arnfjolde Dansk, men herpaa vilde disse Mennesker dog ikke indlade sig. Dette var bl. a. Tilfældet med en gammel rask og rørig Mand, der havde deltaget i Treaarskrigen paa slesvig-holstensk Side og fra den Tid havde en Anerkendelsesskrivelse herfor, hvorunder Navnene stod paa Medlemmerne af den provisoriske Regering. Han var 81 Aar og „Tysk opdragen", men hans Forældre havde talt dansk indbyrdes. Den sidste Mand med dansk Modersmaal (født ca. 1825) var død for et Par Aar siden. En gammel Kone, vi besøgte, kunde maaske det gamle Arnfjolde Dansk, men undskyldte sig med: „Mein Kopf ist so schwach" (mit Hoved er saa svagt). Manden, der hjalp mig med Oplysningerne, mente, at det var omkring 1830, man i Arnfjolde havde begyndt med Plattysken og erindrede endnu Anekdoter fra den Tid, da Befolkningens Tysk var meget ufuldkomment. Med Hensyn til det gamle Sprog mindedes han dog saa meget, at han kunde skønne, det havde været meget gammeldags og iøvrigt var nær beslægtet med „Fjoll' Sogn Dansk". „Det ved jeg ikke", „det tror jeg ikke" hed: „De vi'r

æ ek", „de tru'r æ ek". Byens Lærer oplyste mig om, at mange af Stednavnene delvis eller fuldstændigt havde bevaret den gamle danske Udtale. I Udkanten af Skoven laa saaledes et Sted, der hed Gammelgaard. Her skulde have ligget en Herregaard, og det var, som om man endnu kunde skimte Sporene af en Voldgrav. En Mark hed „Benstersi'akker", en Forvrængning af „Venstersi'akker", ɔ: Agren paa venstre Side. Blandt andre Stednavne skal jeg nævne: Engtjær, Rimmelstjær, Broakker, Bollvang (en „Boll" en Tyr), Høsakker („Høs" Stedets gamle Betegnelse for Gaas og Gæs), o. s. v. Tidligere havde man sagt „Faad'r" og Mod'r („Fader" og „Moder"), hvilket dog rimeligvis ikke er Gammeldansk, men Plattysk. Disse Betegnelser er senere blevne afløste af det mere højtyske „Fatter" og „Mutter", hvilken Sprogbrug først har faaet Indpas i en senere Tid. I en Familie, der var tilflyttet fra Byen Slesvig i 40erne, brugte man Benævnelsen „Fatter" og „Mutter", men Konen i vedkommende Familie var saa ogsaa „Mutter" for hele Byen. Min første Hjemmelsmand oplyste mig om, at der paa Stedet endnu herskede Minder fra Kosaktiden. 3 Kosakker havde en Formiddag indfundet sig i en Gaard i Ørsted (Nabobyen mod Syd) og forlangt, at der til Kl. 2 skulde være Levnedsmidler til Stede baade for Folk og Heste. Husbonden var derefter skyndsomt reden til Husum og havde faaet „Bondefogden" (?) til ved en Tolk at henvende sig til Kosakgeneralen. Denne havde udstedt en Skrivelse og sat sit Segl under. Manden red bort hermed og naaede hjem, inden Kosakkerne indfandt sig. Da disse nu meldte sig, blev Skrivelsen forevist,

og da de saa Seglet, forsvandt de skyndsomt, ligesom blæst ud af Byen.

Udenfor Byen paa Arnfjolde Mark besøgte jeg en gammel Mand paa 75 Aar. Gennem ham fik jeg ligesom et Pust fra Frederik d. 6tes landsfaderlige Tid, et Pust af gammeldags Nøjsomhed og gammeldags Arbejdsomhed. Det var om Aftenen, og da han netop skulde til at have sin Boghvedevælling, blev jeg indbudt til at spise med og søbede af det fælles Fad sammen med ham og Husholdersken. Endnu havde han en Arbejdsfrakke hængende fra den Tid, da han kun var 18 Aar. Naar han som Dreng og ungt Menneske tog ind til Husum, fik han kun 2 Skilling med, en til Fortæring paa Rejsen og en til Fortæring i Byen. Den Gang var man mere religiøs end nu. Naar man havde været i Kirke, skulde man bagefter gøre rede for, hvad man havde hørt. Han satte i det hele Religionen højt. Naar Modgangen kom, var det den Redningsplanke, der skulde frelse Mennesket. Han mente, at Børnene i Skolen nu til Dags lærte for lidt Religion, men for megen „Politik“ (hertil har han vist nok regnet Historie). Han havde ligget ved Hestfolkene i København. Kaptajnen talte altid Højtysk med ham. Han var glad ved sin Soldatertid, da den havde givet ham Lejlighed til at se sig om i Verden. „Indkorporationen“ (han tænkte vel paa Novemberforfatningen) havde været en stor Fejl fra Danmarks Side. Da jeg forlod Huset, fulgte han mig udenfor og viste mig de store Frugttræer, han selv havde plantet.

Til Slutning skal jeg fra Jørl Sogn (Nordøst for Fjolde) meddele et Par mundtlige Overleveringer, der

gaar i samme Retning, som det, jeg har meddelt om Befolkningens Stilling til Sprogreskriptet o. s. v. Hjemmelsmanden, en Gaardmand, fortalte sine Selvoplevelser. Det var i Slutningen af 50erne. Fortælleren skulde fejre sit Bryllup. Han gik da til den danske Præst for at bestille Vielsen og forlangte, at Bryllupstalen skulde holdes paa Tysk (i Følge Sprogreskriptet kunde de kirkelige Handlinger forlanges paa Dansk eller Tysk, som man ønskede det). Præsten gjorde imidlertid Indvending og sagde: „Det kan ikke gaa an“, hvilket han begrundede med, at Bruden var konfirmeret paa Dansk. Da Præsten imidlertid ikke havde Retten paa sin Side, maatte han bøje sig for Mandens Forlangende. Den samme Sprogstrid gentog sig, da Ægteparret havde faaet en Lille, og Barnet skulde døbes. Manden vilde have Barnet døbt paa Tysk, men Præsten kom igen med sit: „Det gaar ikke an“, da Fadderne var konfirmerede paa Dansk. Dog gik det naturligvis som første Gang. Men saa døde Barnet. Da nu Manden kom til Præsten og meldte dette, udbrød denne: „De Børn, der er døbt paa Tysk, dør“. Manden spurgte da, om de Børn, der er døbt paa Dansk, ikke døde eller kunde dø, for ellers anklagede Præsten ham jo for at have dræbt Barnet. Betegnende for Befolkningens Syn paa Sprogreskriptet blev det ogsaa fortalt mig, at man brugte alle Midler for at faa Folk til at besøge den danske Gudstjeneste. Naar Arbejdsfolk gik til den danske Gudstjeneste, kunde de faa deres Børn før konfirmerede. Man tog det ikke saa strængt med en Kromand, om han holdt Nattesæde, naar han kun gik til dansk Gudstjeneste. Saa kom 1864, og nu gik det ud

over de danske Embedsmænd. Herom fortalte Manden mig: da Prøjserne var gaaet gennem Dannevirke, samledes Folk i Kroen, en Fane blev opstillet, der blev sunget „Schleswig-Holstein meerumschlungen“, man fik noget at drikke og blev enig om at gaa til Præsten og anmode ham om at rejse. Hvis han ikke gik ind herpaa, vilde han blive jaget væk. Saaledes bar man sig ad i hele Egnen. Efter den Fremfærd, Præsterne havde vist mod Befolkningen, fortjente de en saadan Konfekt. Naar Præsterne endda var blevne ved deres Bog, men det var Politik, der var i Vejen. De agerede Politi og var værre end Gensdarmerne. Hele denne Bevægelse kom fra „Aangel (Angel) herut“, og gik videre mod Vest „bet te æ Vesterhaw“ (lige til Vesterhavet). Med Lærerne gik det paa lignende Maade. Læreren i Sollerup forlod Stedet ved „Nat aa Nebel“ (bei Nacht und Nebel). Han maatte vade over „æ Strôm“ (Strømmen ɔ: Aaløbet), da alle andre Veje var spærrede. De Lærere, der havde været lidt „beléf“ (belevne) overfor Befolkningen, blev dog bedre behandlede.

Lige efter 1864 mente man, at „Hertugen“ var bleven Konge. Manden fortalte mig med en vis Ironi, hvorledes han i 1865 var med en Deputation i Kiel til „Huldigung“ af Hertugen. Deputationen talte Repræsentanter fra begge Hertugdømmerne, fra Elben og saa langt mod Nord, som det tyske Sindelag gik, ca. 9000 i det hele. De Nord fra kom den første Dag ikke videre end til Rendsborg, hvor der var sørget for Natlogi til dem. Derfra tog de næste Morgen til Kiel. De havde mange Faner med sig. Om Formiddagen var der Gudstjeneste, og de havde Fanerne med i Kirken.

Om Eftermiddagen skulde de tage imod Hertugen paa Jærnbaneperronen. Han holdt en Tale til Deputationen. Det vigtigste i Talen var dette: „Wir sind noch lange nicht am Ziele“ („Vi er endnu langt fra Maalet“). Fortælleren mente, at Hertugen den Gang allerede vidste, hvorledes det vilde gaa. Efter denne Tale spadserede Hertugen rundt blandt Deputationens Medlemmer og sagde lidt til dem, han tilfældigvis traf paa.

Hermed vil jeg slutte min Vandring gennem Sproggrænseegnene paa Mellemslesvigs Højderyg. Det Billede, man herved har faaet af de sproglige Tilstande, er sikkert ikke lyst og opløftende for dansk Nationalitetsfølelse, og dog: naar man tænker sundt og forstandigt derover, er der adskilligt, der bidrager til at borttage Braadden i den Smerte, man føler (jeg tænker paa den Kendsgærning, at Plattysken her virkelig har gjort Fremskridt siden 1864). Lad os nemlig vel erindre os, at det er Egne, hvor Tyngdepunktet i den nationale Forskydning ikke maa søges i 1864 og Tiden derefter, men hvor Fortyskningen paa Grund af Tidernes Ugunst og Mangel paa national Sans har været forberedt, man kan godt sige gennem Aarhundreder. Den Fortyskningsproces, jeg her har omtalt, var allerede i fuld Gang, før Opgøret kom mellem Dansk og Tysk i 1848, og efter Ulykken for Danmark 1864 havde disse Egne kun liden Modstandskraft mod Stormbølgen fra Syd og den overmægtige Tyskhed, der fik saa gunstig Vind i Sejlene som ingensinde før. I Virkeligheden er dog den Erobring, som det tyske Sprog har gjort i disse Egne siden 1864, kun ringe, den drejer sig om nogle faa Sogne. At dansk Sprog skulde have holdt sig

(jeg vil ikke tale om Fremskridt), maa under Forholdene, som de har udviklet sig, betragtes som tilnærmelsesvis umuligt. Kun langsomt er altsaa det tyske Sprog siden 1864 rykket frem, og sikkert vil Sproggrænsen rykke endnu langsommere Nord paa i Fremtiden, thi at Plattysken endnu vil gøre Erobringer, er desværre sandsynligt. Men skal Plattysken sinkes, for endelig engang at bringes til fuldstændig Standsning, da er to Betingelser nødvendige: at den danske Nordslesviger ihærdigt fastholder sit danske Sprog og Aandsliv, og at det lille danske Folk til enhver Tid opbyder alle sine Kræfter for at hævde en Stilling i Aandens og Haandens Verden og sin Anseelse i Evropas Øjne, saa det stadig kan lyde: „Et lille Land, og dog saa vidt om Jorden end høres Danskens Sang og Mejselslag.“

Endelig vil jeg tillade mig gennem dette mit Skrift at bringe en Hilsen og Tak til mine Venner paa Mellemslesvigs Højderyg, fordi de venligt og gæstfrit har taget imod mig og meddelt mig Smaatræk og Fortællinger, der nok vil have en vis Interesse for kommende Tider. Hos alle mine Venner dér har jeg fundet et godt og oprigtigt Menneskhjerte. Forøvrigt har jeg rejst som en dansk Mand gennem danske Egne, idet jeg har benyttet mig af mit danske Sprog (undtagen overfor enkelte Embedsmænd) lige fra Medelby til Svesing Sogn.